

PREGLEDI – POGLEDI

MARKO KRAVOS

Ponos in čut za domači kruh iz besed¹

Branje knjig v svetu relikvij in prekletih besedil. Slovenija kot knjižni ekosistem; gospodarno in kapilarno razporejanje kulturnih dobrin po teritoriju in preko državnih meja skozi čas, od reformacije do danes, in v izrednih razmerah; demokratična spodbuda za strpno sobivanje na mejah in na stičiščih kultur in jezikov; ustvarjalec/pisatelj sestavlja ob novi zavesti o primarnem jeziku in mitski dimenziji sodobne človeške zgodbe biološko odporen habitat knjige. In poskrbeti mora še za bralca.

Preštejmo vse, ki so poklicani in predani, da spodbujajo veselje do branja. Preštejmo se. Učitelji na vseh stopnjah šolanja, profesorji na fakultetah in na inštitutih za humanistiko, knjižničarji, mentorji v krožkih, uredniki revij, časopisov, knjižnih izdaj, ne nazadnje tudi pisatelji in drugi soustvarjalci knjig: založniki, likovniki, prevajalci. Kar cela vojska torej. Očitno je pomen branja velik. Pravzaprav predstavlja nekakšno *podgobje*, *micelij* našega družbenega in družabnega življenja, našo kulturno identiteto, ki nas, če se ozremo nazaj vsaj do klinopisja v Mezopotamiji, osmišlja, nam daje veselje do življenja in branja.

Toliko nas je, a smo še vedno manjšina in branje je kot neznanška dediščina in popotnica kar spregledana in podcenjena vrednota – med vsakokratnimi problemi in fantazmagoričnimi izumi človeštva! Potem pa nam statistike in raziskave iz današnjih dni pokažejo, da bralna pismenost ugaša, da se krči sposobnost koncentracije pri prevajanju črk in besed v domišljijo, zgodbo, portret našega notranjega obraza. Zato je prav, meni pa posebno lepo pri srcu, da smo se danes – ob Sejmu otroške knjige v Bologni – zbrali na zborovanju, posvečenem potrebi po spodbujanju branja, še posebej pa ljubezni, veselju in razvadi branja za mlade, stare in za tiste vmes.

Od moje kar dolge poti skozi življenje, kot Slovenec, ki je doma v obmejnem Trstu v Italiji, s še toliko večjo občutljivostjo vem, kako je s knjigo. Ki je kdaj svetinja in luč, in velikokrat tudi predmet, ki ga je treba prepovedati, celo zažgati na grmadi sredi glavnega trga, včasih tudi z avtorji vred. Na slovenskih tleh se je to začelo že ob reformaciji, konec 16. stoletja, v mojem Trstu pa se je v najbolj grozoviti obliki pojavljalo pred sto leti, sredi fašističnega reda in v imenu večvrednosti

¹ Besedilo je prevod plenarnega predavanja *Orgoglio e passione - per il pane delle parole povere*, ki ga je imel predsednik Društva Bralna značka Slovenije – ZPMS na konferenci *We love reading / Slovenija rada bere* 10. aprila 2024 v Biblioteci Salaborsa v Bologni.

dvatisočletne civilizacije. Prvi moj vtis, prva srečanja s knjigo so vezana na – med, na sladko, na vonj po vosku. Pri maminih starih starših v neposredni bližini Trsta so bile knjige skrite v čebeljih panjih – da jih tedanji oblastniki ne bi našli in uničili.

To zgodovinsko izkušnjo jemljem sam kot potrditev, da je knjiga res velika nasprotnica zla in velika mati vsega svetlega: zakaj bi se sicer samopašni oblastniki tako trudili, da jo uničijo ali vsaj zmeljejo njeno meso v hamburger, v standardizirano hitro hrano?!

Na Slovenskem se identiteta ter družbena in individualna emancipacija že od nekdaj vežeta na knjigo: zelo intenzivno že od sredine 19. stoletja, s čitalnicami in množičnimi izdajami večernic, knjig za na domačo polico, kasneje pa tudi z drugimi oblikami spodbujanja bralnih navad za individualno rast, občutek skupnosti in za veselje. Vse do današnjih dni se kaže ta razvoj: z zelo razvejano mrežo knjižnic, javnih, šolskih in manjšinskih, za ljudi s posebnimi potrebami. Z bralnimi društvi tudi v odročnih krajih, kjer je knjiga nosilec kulturne integriranosti prebivalstva. Z revijami in časopisnimi rubrikami, ki se posvečajo knjigi s kritiko ali predstavitvami vsebin ali avtorjev; pri tem naj posebej omenim strokovno revijo *Otrok in knjiga*, ki izhaja že več kot pol stoletja. S profesorji na univerzah, ki raziskujejo, predavajo in zbirajo k razpravi vse udeležence ob ustvarjanju in življenju s knjigo. Z založniki, ki se radi prištevajo v naše gibanje, tudi v Društvo Bralna značka. To sedanjo kulturno ustanovo, ki je kot nesnovna dediščina vpisana v inventar kulturnih dragotin, izpostavljam še posebej ob vseh hudih, dramatičnih stvareh, ki se dogajajo danes – ob sedanjih migracijskih tokovih v svetu in v Evropi, pa ob hudih eksistenčnih vprašanjih globalne družbe: z vojnami, pandemijami, ekološkimi tragedijami in katastrofami, ki nas ogrožajo kot nikoli doslej. Vsemu temu navkljub raste naša zavest in samozavest ob promociji branja, knjig.

Za primer naj povem o pripetljaju ob prvi fazi pandemije covida. Ko smo imeli omejitev gibanja celo okrog lastnih domov, še bolj pa preko občinskih in državnih mej, verjetno maja 2020, sem se z vsemi možnimi obrazci z deklaracijo in potrdilom o nujnosti odpravil v Ljubljano, na sedež Bralne značke, kot njen aktualni predsednik: da bi zagnali delo po spletu, da bi zagotovili osebju varno in uspešno delo, ki bo nadomestilo omejitvene ukrepe za knjižnice in knjigarne, na šolah. Ko sem prispel na mejo, me je obmejna policistka strogo pogledala, v verigi tovarnjakov sem bil očitno v osebnem avtu tujek iz civilne družbe: nosilec okužbe in motilec javnega reda. Ko sem ji pokazal list, na katerem so bili napisani moja odgovornost in opravi, zaradi katerih sem šel na pot, je uniformirana gospa še ustno preverila moje namene. Seveda mi je bilo tesno pri srcu: skrb za branje v vsesplošnem obsedenem stanju in zaporah javnega življenja! Potem pa mi je hitro vrnila dokumente in vzkliznila: »Hvala, da ste si upali na pot, poskrbite že, da bomo imeli vsaj knjige. V družini se bomo pogrizli, če bomo še kak čas brez branja.«

Osebn, kot vidite, svojo zavest zadnja leta vežem na Društvo Bralna značka, radoživo 63-letnico: bil sem že kot otrok hudo zasvojen bralec, potem študent literature na humanistiki, osrednji del življenja sem posvetil založbi in izdajanju knjig, potem tudi predaval na univerzi in deloval v vodstvih pisateljskih društev: vmes ves čas pisal poezijo in prozo za otroke, prevajal, nastopal na trgih, šolah in društvih. Skratka, bil je že čas, da me prevzame skrb za bralca, brez katerega je vse moje življenje le hiša iz kart, ki jo bo vsak piš podr. Ob tej moji zadnji odgovornosti

se zavedam, kako bogata je dediščina, a tudi, kako neblogljena je pred sedanjimi izzivi, ki tudi zaradi virtualnih resničnosti in informatiziranih postopkov ogrožajo individualnost človeka, njegovo svobodo, njegovo občutje socialne pripadnosti, njegov etični kompas.

Pred nekaj meseci, konec leta 2023, je nastal Ljubljanski manifest o mestu in pomenu knjige – bil je predstavljen na zadnjem sejmu knjige v Frankfurtu – tudi ta govori o tej ogroženosti z vidika evropske in planetarne politične kulture. Manifest tudi mednarodnega zavedanja o ogroženosti tega plemenitega izročila. Pa o tem ste ali boste zvedeli od pobudnikov ... Bralna značka, moje združenje, je v ta prizadevanja vpeta že toliko časa, da imajo prvi bralci na njeno pobudo danes že 70 in več let, torej gre ta stik z branjem že iz roda v rod. V marsičem je dedič prejšnjih: Mohorjeve in Prešernove družbe. Od vsega začetka smo nevladna organizacija, izraz civilne družbe; napaja nas entuziazem preko 7000 mentorjev in animatorjev, preko 100 je literarnih, likovnih, interpretativnih ustvarjalcev, ki se srečujejo s 140 tisoč in več bralnega občinstva (15 % prebivalstva) – iz leta v leto in ne glede na meje, ne glede na generacijsko pripadnost (čeprav nagovarja BZ še vedno zvečine šolsko mladino) ali politične nazore; tako povezuje in opredeljuje ljudi v skupnost. Za književnika, likovnega umetnika, igralca je ta živ stik s publiko dragocen način, da svoj jezikovni kod, tematsko ost preverja in ob tem ustvarjalno rase.

Sredstva za naše delo dotekajo iz treh enakomernih virov: od lastnih gradiv in storitev, od javnih kulturnih skladov in od sponzorjev z gospodarskega področja. Prav nanje zadnji čas vse bolj računamo: posredno s tem zdravimo konzumistično in pridobitniško kratko pamet, morda celo nagovorimo k branju tudi podjetniško elito, menedžment. Po drugi strani pa bi želeli, da bi knjiga postala vsakdanja dobrina, na očeh in kot vaba na tržnici s svežimi in domačimi pridelki, potem pa tudi na domovih priročna skrinja, zaloga hranil, bralni vrt za dušo in njeno dobro počutje.

Statistični podatki kažejo, kot rečeno, da odtujenost od knjige narašča: pri odraslih, pri mladih, morda še najmanj pri starejših generacijah. Kaže, da je v balonu, napihnjenem s prostim časom, vse manj kisika za poglobitev v branje ali drugačno uživanje ob umetniških stvaritvah vseh vrst. Vsi opažamo, kako naporno je v posamezniku razviti potrebo, osebno izbiro in, kot najpomembnejše, veselje do branja. In da je treba potem to ljubezen do knjige gojiti pri sebi in pri drugih. Ker je od nekdaj in še vedno znak živosti, življenjskosti: okus, a tudi energetski vir za posameznika in za njegovo vraščenost v družbo, v človeško okolje.

Ob svojem ustvarjalnem početu, pisanju knjig, se zavedam, da ustvarjalna strast in zadoščenje ob napisanem nista dovolj. Ob pogostih stikih z bralnim občinstvom, kar mi na Slovenskem omogočajo že omenjena društva in kulturni delavci na več področjih, me vse pogostejše navdaja tesnoba. Upad koncentracije bralca, upad družbenega pomena knjige se zdi očiten. V dezorientiranem svetu, kjer imata nasilje in vojska svoje mlade, se zdi knjiga s svojo papirnato dušo kot ptica brez veje. Na planetu, kjer so se letni časi iztirili, kjer je zraka in zelenja vse manj, tudi zanjo ni ne časa ne prostora. Tako se zdi. In me osebno izziva k odgovornosti, k zavarovanju lastnega ustvarjalnega smisla. Soočati se moram z grozo planetarne puščave, ki nam grozi iz neznanjskih zalog vse bolj sprevrženega orožja in uma, s katerimi ravna jo odtujeni centri moči, ki imajo pamet kratkega dometa.

Kako doseči, da bi se s knjigo »ljubili«? Se ponovno predajali strasti branja? Da bi se človek spet uglasil na strune knjige, bo treba našemu jeziku odkriti prvinsko lego. Črka kot znak naj ima svojo magično obliko, naj ima glas, ki draži naše čute: sluh, okus, vonjave, priključuje naj nam otipljivo kožo predmetov in bitij. Naj bo spet materinski zvok, s katerim človek, ta večni otrok, poimenuje stvari in nakazuje fantastično dimenzijo našega davninskega počela, ki nas kot ljudi določa za dediče vsega živega na svetu. Elementarni zvok, ki nas bo zapeljal v domišljijo, kjer s pravljičami ni nič narobe, kjer se vzrok in posledica objemata, kjer trud, bolečina in strah iščejo razmerje s smehom in ljubezenskimi vragolijami. Kjer mit ustvarja naročje sredi vesoljne vrtoglavice. Potrebujem, potrebujemo zgodbe in pesmi v prvinskih izrazih, v katerih bodo emocije in domišljija na čutni podlagi in dostopna tako vse bolj neobvladljivemu umu, ki vedno dvomi in zaničuje drobtine nelogičnosti, nadrealnosti, šumenje prazgodovine. Prav tako pa naj bo knjižna vsebina gradivo, igralo, pesek, v katerega bo bralec oblikoval svoje gradove, svoje oblake in sanje. Domišljavo je imeti sebe pesnika za stvarnika, pesnik naj bo zapeljivec, odgovoren za vesolje zgodb in univerzum podob na policah s knjigami. Zgodba in pesem nista živa, dokler se ne naselita in udomačita na peskovniku bralca.

To iz moje avtorske zaznave in življenjske izkušnje, da so črka/podoba/zvok in znak v knjigi le pesek. Dihati začne vsaka stvar, ko se s peskom poigra otrok. Zato naj dedek in babica pomagata, da bo šla igra naprej, umetni inteligenci in umetnemu zobovju ali umetnim kolkom navkljub!

Pravljičica? Vsi, ki smo danes tu zbrani, verjamemo v to. Vsi, ki se iz leta v leto odpravimo v Indijo Koromandijo knjižnega sejma v Bologni ali na kako podobno manifestacijo, skušamo zaznati veter v krošnji: vrednotimo in uveljavljamo avtorje in posamezne umetnine, a tudi iščemo današnji družbi vezno tkivo in skladje s tokovi časa. Očitno smo otroško naivni, a samo zato, ker še vedno radi beremo!

Pišemo, rišemo, izdajamo knjige, razmišljamo in razpravljamo o njih, ker radi beremo ...

In za sklep: Kaj je bilo prej – kokoš ali pišče? Bralec ali književnik? To sploh ni dilema. Pri obeh se vse začne z erosom, zaradi življenjske strasti! – To je ključ do srečnega človeka.